

ANKARA METROPOLİTEN ALANI'NDA İMALAT SANAYİNİN YER DEĞİŞTİRME SÜRECİ VE ÖZELLİKLERİ

Meryem BOSTAN, Fatma ERDOĞANARAS,
Nilgün GÖRER TAMER

Alındı: 14.04.2009, **Son Metin:** 21.03.2010

Anahtar Sözcükler: Sanayi coğrafyası; imalat sanayi; sanayinin hareketliliği; kent planlama; Ankara Metropolitan Alanı.

1. Bu çalışma, Meryem Bostan tarafından 2008 yılında Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı'nda yapılmış olan "Ankara Metropolitan Alanında İmalat Sanayi Firmalarının Yer Değiştirme Süreci ve Özellikleri: Ampirik Bir Çalışma" başlıklı Yüksek Lisans tez çalışmasının sonuçlarından yararlanılarak üretilmiştir.

1980'lerde neo liberal politikaların uygulanmasına koşut olarak bir yandan firmalar arası rekabetin artması ve sanayinin yeniden yapılanması, diğer yandan da merkezi ve yerel otoritenin kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri, firmaların yer değiştirme süreçlerini etkileyen dışsal dinamikler olarak günümüzde sanayi coğrafyasının yeniden şekillenmesine yol açmaktadır (1).

Bu çalışma son dönemde firma yer değiştirme sürecine ilişkin artan ilgiye paralel olarak, Ankara imalat sanayinin yer değiştirme davranışları üzerine odaklanmaktadır. Özellikle mekansal yer değiştirmeye ilişkin davranışın hangi faktörlerle etkileşim içinde şekillendiğini ve bu süreçte planlamanın rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaca yönelik olarak Ankara Metropolitan Alanı içinde 1988-2007 döneminde Ankara Sanayi Odası üye firma verilerinden, TOBB kapasite raporu sonuçlarından ve firmalar ile yapılan görüşmelerden yararlanılarak, yer değiştirme sürecinin ve yer değiştiren firmaların özellikleri ile yer değiştirme nedenleri ortaya konulmuştur.

Çalışmanın en temel bulgusu olarak, Ankara Metropolitan Alanında yer değiştiren firmaların kapsamlı bir desantralizasyon süreci yaşamadıkları, metropoliten alan içinde kısa mesafeli hareket ettikleri görülmüştür. Bu süreçte, kamu öncülüğünde gerçekleştirilen sanayi planları aracılığıyla firmaların kentin merkezinden, kent merkezi çevresine ve kent çeperine doğru hareket eden yer değiştirme eğiliminin ağırlık kazandığı ve son dönemde firma yer değiştirmelerinin hızlandığı saptanmıştır.

Ankara özelinde elde edilen bulgularla sanayinin mekansal hareketliliğine yönelik saptamalar, yer değiştirmenin ağırlıkla firmaların kendi içsel dinamikleriyle değil, planlamanın etkisiyle gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Bu süreçte bireysel yer seçimlerinin yönlendirdiği gelişmelerin planlı olarak gerçekleşen organize oluşumlardan mekansal ve sektörel dağılım ile firma ölçeği açılarından, farklılaştığı görülmektedir.

GİRİŞ

1980 sonrası sanayinin yeniden yapılanması, 'yeni liberal' politikaların firmalar arası rekabeti artırarak yer değiştirme sürecini desteklemesi ile merkezi ve yerel otoritenin kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri, yer değiştirme süreçlerinin temel belirleyici etkenleri olmuştur. 'Yeni liberal' süreçlerin ekonomik yapıda yarattığı dönüşümler toplumsal ve mekansal değişimlere yol açmıştır. Bu süreçte sermaye hareketleri ve bunun mekansal organizasyonlar üzerindeki etkileri ön plana çıkmıştır. Bu yeni gelişmeler içerisinde sanayinin yer seçimi ve mekansal hareketliliği önemli konu başlıklarından biri olmuştur.

Günümüzde sanayi kuruluşlarının yer değiştirme sürecini etkileyen birincil etmen, 1970'lerde yaşanan ekonomik krizden sonra dünyada üretim yapısında önemli dönüşümlerin yaşanması ve sanayinin yeniden yapılanması olarak adlandırılan değişimin, üretim ve işgücü süreçlerini dönüştürerek yeni üretim örgütlenmelerine yol açmasıdır. Temel özelliği 'esneklik' olan yeni üretim örgütlenmesiyle küresel ilişkilerin ön plana çıktığı bu dönemde, rekabet edebilmenin koşulları oluşturulmuştur (Lipietz, 1986; Storper ve Scott, 1986; Tickell ve Peck, 1992). Esneklikler gerek firmalar arasında, gerekse firma içinde işgücü süreçlerinin değiştirilmesi ve yeni teknolojilerin kullanılmasıyla gerçekleştirilen stratejilerle sağlanmaktadır. Esnek üretim örgütlenmesinin mekansal sonuçlarından biri, sanayinin Fordist sanayileşmiş merkez alanlarından uzaklaşması, diğer bir deyişle yer değiştirmesidir (Peck, 1996; Scott, 1988).

Firmaların yer değiştirme sürecini etkileyen ikinci etmen, 'yeni liberal' politikaların firmalar arası rekabeti artırması ve yer değiştirme sürecini de içeren yeniden yapılanma stratejilerini harekete geçirmesidir. Özellikle 1980 sonrası gündeme taşınan yerelleşme ve kamu kaynaklarının yeniden dağılım stratejisi, gerek üretim süreçlerinde, gerekse kent bölgelerin kendilerini yeni rekabet ortamında ayakta tutacak kaynakları kendi becerileri doğrultusunda yaratması konusunda zorlayıcı değişimler ve yaptırımlar öngörmektedir. Bu çerçevede yerel yönetimler bölgelerinde yer seçen sanayi kuruluşlarına yönelik destek stratejileri geliştirmişlerdir (Ünverdi, 2004).

Firma üretim ilişkilerinin dışında, özellikle merkezi ve yerel otoritenin kentsel dönüşüm ve yenileme projelerinin de yer değiştirme süreçlerinde önemli bir etkisi olmaktadır. Son dönemlerde kentsel dönüşüm ve yenileme, kentlerin yeniden yapılandırılması ve kentler arası rekabette önemli bir planlama aracı olarak kullanılmaktadır (Smith, 2000; Hall ve Hubbard, 1998). Bu yaklaşımla kentsel dönüşüm, ekonomik mekandaki yeniden yapılanmaların fiziksel mekanı şekillendirici oluşumlarından biri olarak, sadece gelişmiş ülke kentlerinde değil, gelişmekte olan ülkelerin metropoliten kentlerinde de izlenmektedir. Bu çerçevede, eski fabrikaların kent merkezlerinden çıkarılıp yeni yer seçimine yönlendirilmesi ve yeni kentsel gelişme alanlarının yaratılması, firma hareketliliği açısından belirleyici olmaktadır (Erdoğanaras ve Ersoy, 2005).

Yazındaki firma hareketliliği üzerindeki kuramsal tartışmalar Neo-klasik, Davranışsal, Yapısalcı ve Yapısalcılık Sonrası olmak üzere aşağıda özetlenmektedir.

Firmaların rasyonel olarak en karlı oldukları alanda yer seçmelerini öngören Neoklasik Yer Seçim Teorisi, yer seçim faktörlerini (ulaşım maliyeti, işgücü maliyeti ve pazar büyüklüğü) firmaları yer değiştirmeye iten temel güçler olarak ele alan modellere dayanmaktadır. Buna göre

bir firma mevcut yerini yeni bir yerle ancak firma artık mekansal olarak karlı olduğu alanda değilse (itici faktörler) ve yeni yer karlı ise terk edecektir (çekici faktörler). Bu yaklaşımda yer değiştirme maliyetsiz bir süreç olarak kabul edilmektedir. Burada temel vurgu, tam bilgi sahibi olmaya ve rasyonel davranmaya yapılmaktadır (McCann, 2001 aktaran Mariotti, 2005,28). Bu yaklaşımda, firmanın büyümesine dayalı olarak ortaya çıkan mekansal düzenleme ihtiyacı, firmanın yer değiştirme sürecini başlatan anahtar faktörlerden biridir. Firmanın büyümesine dayalı olarak gerçekleşen firma hareketliliğini açıklayan içsel faktörler, neo klasik teori içerisinde çok fazla ilgi görmemiş, ilgi daha çok dışsal mekansal faktörlere (çekici faktörler) odaklanmıştır (Pellenbarg vd. 2002a; 2002b).

Davranışsal Yaklaşımda, sanayi yerseçim sürecinin ve sanayi dağılımlarındaki değişimlerin açıklanabilmesi için sanayi kuruluşlarının örgüt yapısının ve karar verme sürecinin dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır (Tekeli, 1991, 31). Bu yaklaşım sınırlı bilgi ve yine sınırlı rasyonelliğe dayanmaktadır. Firmaların yer değiştirme sürecinin çözümlemesinde optimize davranış memnun edici davranışla yer değiştirmiştir. Firmanın yer değiştirmesine yol açan yaş, büyüklük gibi içsel faktörler karar verme sürecinde oldukça etkilidir. Aynı zamanda bu yaklaşım yer değiştirmeye götüren gerçek girişimci yaklaşımını anlamaya çalışır ve karar verme sürecine odaklanır (Wissen, 2005, 4). Yer değiştirmenin ikiden fazla aşama ile değerlendirilebileceğine vurgu yapılır (Dicken ve Lloyd, 1977; Hayter,1978;1997 aktaran Pellenbarg, vd., 2002a,7; 2002b,114). Bu aşamalar sırasıyla, yer değiştirme veya değiştirmeme, alternatif yerleşmelerin araştırılması, alternatif yerleşmelerin değerlendirilmesi, yeni yerleşimin seçimi ve uygulamanın değerlendirilmesidir.

Bu yaklaşıma göre yer değiştirme sürecinin dört temel elemanı sırasıyla sınırlı bilginin rolü, bilgiyi kullanma yeteneği, sezgi-zihinsel haritalar ve belirsizliktir (Pellenbarg, vd., 2002a, 7). Davranışsal yaklaşımda bilgi düzeyleri ve bilgiyi kullanma yetenekleri fazla olan firmaların en uygun yer seçimini yapması beklenirken, az bilgiye sahip olan ve o bilgiyi kullanma yeteneği olmayan firmaların daha az karlı veya kazançsız yerlerde yer seçmesi beklenmektedir (Mariotti, 2005, 29). Firma davranışında sadece firma içi faktörlerin kavranmasının yetmeyeceği, bunun yanında mekanın sunduğu fırsat ya da risklerin de algılanmasının karar vermede belirleyici olabileceği belirtilmiştir (Pellenbarg, 1985, Meester, 1999 aktaran Pellenbarg, vd., 2002a, 8). Sınırlı bilgi, sınırlı yetenek, sezgi ve belirsizliğin yer değiştirme kararlarının verilmesinde mekana yönelik önyargıları arttırdığı araştırmalarda ortaya konulmuştur. İlk olarak çok uzak alanlar daha az bilindiği için yer değiştirmede daha yakın alanların seçilmesi çok sık rastlanan bir eğilimdir. İkinci olarak uzak alanları yer seçim alanı olarak düşünmek yakın alanları düşünmekten daha zordur. Üçüncü olarak kısmen bilginin miktarına ve ayrıca alanın algılama cazibesine bağlı olarak zihinsel haritalarda kuvvetli bir çarpıtma vardır. Son olarak ise, firma geleceğe ilişkin bir belirsizlikle karşı karşıyadır. Bunun nedeni bilinmeyen yerleşimlere ilişkin gelecekle ilgili beklentiler belirsizliği arttıracığından, bu durumda yeni yerleşimlere ilişkin mesafe arttıkça geleceğe ilişkin belirsizlikte artmaktadır. Dolayısıyla, yeni bir alanda yapılacak yatırıma nazaran mevcut yerleşimde yapılacak yatırımlar daha fazla çekicilik kazanmaktadır.

Davranışsal yaklaşım girişimcilerin gerçek davranışlarını anlamaya, yer değiştirmeye yol açan etkenleri gözlemlemeye ve aynı zamanda

belirsizliğin içinde bir yön ve karar oluşturma süreçlerini analiz etmeye odaklanmaktadır. Bu yaklaşım anlam ve politika oluşturma bakımından çok önemli olmasına karşın açıklayıcı modellerden çok, anketler ve ayrıntılı ampirik çalışmalara dayandığı için önemli bir model oluşturamamaktadır. Araştırmaya yönelik olarak neo-klasik anlayışa benzer bir şekilde yerleşime ilişkin faktörlere verilen önem artmakta ve firma içsel süreçlerinde var olan üretime yönelik yatırım yapmaya ve büyümeye yapılan vurgu azalmaktadır. Bu yaklaşıma eleştirel bir görüşte sosyal, psikolojik ve sosyo-kültürel faktörler üzerinde çok fazla odaklanarak, çoğunlukla neo-klasik faktörleri görmezlikten geldiğidir (Mariotti, 2005, 30).

Yapısalcı Yaklaşım, metropoliten alanlar ile endüstriyel yapılanmadaki karşılıklı değişimleri açıklamaya yönelik olanaklar sağlamaktadır. 1980'lerdeki yeni gelişmeler, mekandaki ekonomik süreçlerin toplumun kültürel kurumları ve değer sistemleri tarafından şekillendiğine ilişkin bir inancı da beraberinde getirmektedir (Martin, 1999; aktaran Pellenbarg, vd., 2002a, 9). Bu yaklaşımlarda, yalnızca firmanın davranışına değil, aynı zamanda davranışın gömülü bulunduğu sosyal ve kültürel yapıya da bakmak gerektiği ortaya konulmuştur. Diğer bir deyişle ilgi, üretim birimlerini etkileyen yapısal unsurlara doğru kaymıştır. Bu çerçevede yapısalcı yaklaşımlarda, emek gücü olgusu ve emek pazarının nitelikleri özel bir vurgu kazanmaktadır.

Yapısalcılık Sonrası Yaklaşımlar içinde gelişen yeni yaklaşımlardan biri Scott'un Metropol İçi Sanayi Yer Seçim Kuramı'dır. Metropoliten yapı ve bu yapıdaki dönüşümlerin, sanayinin yer seçimi üzerindeki etkisi alan gereksinimi, kentsel arazi fiyatlarının farklılaşması, sanayi kuruluşlarının büyüme ve genişleme olanakları üzerindeki yasal ve ekonomik kısıtlayıcılar, bölgeleme uygulamaları ve işçilerin ücret düzeylerindeki mekansal farklılaşmanın yarattığı dinamiklerle açıklanmaktadır (Tekeli, vd., 1991, 48).

Tarihsel süreç içinde firmaların yer değiştirme eğilimlerinin araştırılması konusundaki yazın İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası ekonomideki gelişmeler ve savaşın getirdiği yıkımlar sonucu, bu alanlarının yeniden yapılanması kapsamında sermayenin ve sanayinin mekansal hareketliliğindeki artışa paralel olarak artmıştır.

Firma yer değiştirmesine ilişkin ilk çalışmanın Mc. Lounghlin ve Robok tarafından 1949 yılında yapılan "Neden Sanayiler Güneye Hareket Ediyor" adındaki çalışma olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada, imalat sanayi firmalarının hareketinin kuzeydoğu Amerika'daki işgücü ücretleri ve militanlaşmasındaki artışlar gibi dışsal faktörlere bağlı olarak gerçekleştiğine değilken (Pellenbarg ,vd., 2002a, 11; Pellenbarg, 2005, 2), Colorado ve Utah'ta gerçekleştirilen çalışmada yer değiştirme sürecinde pazar ve hammadde gibi dışsal faktörlere vurgu yapılmakta, Mueller vd.(1961) tarafından da içsel faktörlerin önemi ilk kez belirtilmektedir. Ayrıca, Mariotti (2005) ve Dijk ve Pellenbarg (2000a) yaptıkları çalışmalarda yer değiştirme konusunda bu dönemde birçok farklı çalışmanın da literatürde yer aldığını (Luttrell, 1962; Cameron ve Clarke, 1966; Keeble, 1968; Horqard, 1968; Townroe 1972) vurgulamaktadırlar.

1950 ve 1960'lı yıllar boyunca firmaların yer değiştirmesine ilişkin çalışmaların ağırlıklı olarak dışsal faktörler üzerine odaklandığı görülmektedir (Pellenbarg, vd., 2002a, 12). Bu dönemde Avrupa'da yapılan çalışmalarda firmaların yer değiştirmesinde ikili bir yapının ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki, yeni şube fabrikaların açılmasıyla ilgili uzun

mesafeli firma göçünden oluşan sanayinin desantralizasyonudur. Diğeri ise büyük kentsel alanlar etrafında gerçekleşen kısa mesafeli firma göçünden oluşan sanayinin banliyöleşmesidir. Sanayinin desantralizasyonu merkezden geri kalmış alanlara ve çepelere doğru büyümeyi kaydırmayı amaçlarken, sanayinin banliyöleşmesi merkez alanlarındaki hızlı ekonomik ve demografik büyüme ile başa çıkabilmek amacıyla kentlerin dış bölgelerine doğru firmaların yer değiştirmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Kısacası, 1945-1970 dönemleri arasındaki bölge politikaları sanayinin yer değiştirmesi üzerine odaklanmıştır. Firma yer değiştirmesi geri kalmış bölgelere iş ve yatırımların transfer edilmesi ve aynı zamanda merkez bölgelerdeki tıkanıklık, emek pazarı ve mekansal kapasite problemlerini çözmek için bir yol olarak görülmüştür.

1970'li yılların sonuna doğru bölgesel politikaların önemini yitirmesi ile ekonomik büyümenin itici gücü olarak kentsel alanların görülmesi, firmaların yer değiştirmesi politikasının önemini yitirmesine yol açmıştır. Bu nedenle 1970'li yıllardan sonra firmaların yer değiştirmesi üzerine ilgi azalmıştır (Pellenbarg, vd., 2002a, 14).

1980'li yıllarda yer değiştirme sürecinde ilginin bölgeden kente doğru kaymasında büyük metropoliten alanlardan kısa mesafeli yer değiştirmeyi teşvik eden kentsel yenileme projelerinin de büyük payı vardır. Eski fabrikaların kent merkezinden çıkarılarak yer değiştirmeye yönlendirilmesi ve yeni kentsel büyüme alanlarının oluşturulması firmaların yer değiştirmeleri açısından bu dönemde etkili olmuştur (Mariotti, 2005, 52).

1990'lı yıllarda yer değiştirme üzerine azalan ilginin özellikle İngiltere(Cheshire ve Gordon,1995) ve Hollanda (Dijk ve Pellenbarg, 2000a;2000b; Pellenbarg ve Kemper, 1997) çıkışlı çalışmalarla yeniden arttığı görülmektedir. Hollanda çıkışlı çalışmaların yer değiştirmede karar verme süreci, bu süreçte etkili olan içsel, dışsal ve konumsal faktörler ve girişimcilerin algı haritaları üzerine odaklandığı izlenmektedir. Ayrıca bu dönemde firmaların kısa mesafeli yer değiştirmesinin yanısıra, uluslararası yer değiştirme süreçlerinin de yoğunlaştığı görülmektedir. Ayrıca,1990'lı yıllara kadar bölgesel gelişmede önemli rol oynayan firmaların yer değiştirmeleri yaklaşımı terk edilmiş, bölgelerin kendi yeni ekonomik faaliyetleri ve yenilikleri kendilerinin yaratması görüşü egemen olmuştur. Bu çerçevede uygulanan yeni politikalar aracılığıyla devlet tarafından yapılan kaynak aktarımı ve desteklerin firmalar arası rekabeti artırdığı ve yeniden yapılanma stratejilerini harekete geçirdiği görülmektedir.

1985 sonrası dönemde Türkiye'de özellikle Ankara ve İzmir'deki firma hareketliliği konusunda yapılan çalışmalarda mekansal hareketliliğin yönü, niteliği, yer değiştiren firmalar ile yer değiştirme sürecinde etkili olan dinamikler (Tekeli, vd. 1991, Çetinkaya, 1989; Görür, 1990; Ünverdi, 2004; Bostan, 2008) üzerinde durulduğu izlenmektedir. Ayrıca bu çalışmaların ortak bulguları; metropoliten alan içindeki sanayi hareketliliğinin kısa mesafeli olduğu, yer değiştirme sürecinde mekansal faktörlerin ağırlık kazandığı ve yer değiştirenlerin küçük firmalar olduğudur. Ünverdi (2004) İzmir üzerine gerçekleştirdiği doktora çalışmasında farklı olarak, yer değiştirmenin planlamadan çok ağırlıkla firmaların kendi içsel dinamiklerinin etkisiyle gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma kapsamında irdelenen Başkent Ankara, bir sanayi kenti niteliği taşımasına rağmen kentteki firmaların yapısı, işgücü niteliği, üretim kapasitesi ve gelişme eğilimleri ülke sanayisi açısından önemlidir. Ankara'da 1980-2000 yılları arasında imalat sanayiinde çalışanların

ve işyerlerinin sayıları 10'dan fazla çalışanı olan firmalar açısından değerlendirildiğinde, son 20 yıllık dönemde çalışanların sayısının yaklaşık %24,0 oranında artarak 41,972'den 55,858'e ulaştığı; imalat sanayi işyerleri sayılarının ise aynı dönemde yaklaşık %33,0 artarak 560'dan 842'ye ulaştığı görülmektedir (Erdoğanaras, vd., 2005, 64-65). Bu sayısal verilere göre Ankara imalat sanayinin son yirmi yıllık dönemde gelişimini sürdürdüğü, geleneksel sektörlerden gıda önemini yitirirken, dokuma-tekstil sektörünün önemli bir gelişme gösterdiğini, çok farklı sanayi ürününün üretildiği metal eşya sektörünün son yıllarda İlin en hızlı gelişen sektörü olduğunu, 2005 yılı itibarıyla ülkedeki en büyük 500 sanayi tesisi içindeki 36 tesisin Ankara Sanayi Odasına kayıtlı olduğunu, dolayısıyla İlin sanayi ürünlerinin çeşitlenip işgücü yoğun sanayiden teknoloji yoğun sanayiye doğru bir gelişim gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu dönüşüm sürecinde, Ankara Metropolitan Alanının sanayi coğrafyasının şekillenmesinde, yeni kurulan firmaların yanısıra, firma hareketliliğindeki artışta etkili olduğu görülmektedir.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada, firma yer değiştirme sürecini açıklamada geleneksel olarak kullanılan etkenlerin yanısıra, yerel ve merkezi otoritelerin geliştirdiği politikaların da firma dışı faktörler olarak firma içi faktörlerle birlikte yer değiştirme davranışında açıklayıcı olduğu öne sürülmektedir. Çalışmada firma demografisi yaklaşımındaki itici, çekici, tutucu faktörler ile Lloyd ve Dicken (1977) tarafından oluşturulan içsel, dışsal ve konumsal faktörlerden oluşan gruplama birlikte kullanılarak daha geniş bir açıdan firma yer değiştirme süreci ele alınmıştır.

Firma demografisi yaklaşımı firma hareketlerini, firmaların değişen koşullara mekansal uyum göstermesinin özel bir biçimi olarak tanımlamaktadır. Firma demografisinin çeşitli öğeleri bölgesel ekonomik gelişme, işgücü büyüklüğü, bölgesel politikalar ve mekansal planlama ile ilişkilidir (Dijk ve Pellenbarg, 2000, 192a).

Bu yaklaşım, demografik bir süreç olarak göç olgusunun, kentleşme ile olan bağınyı açıklamak için kullanılan itici-çekici ve tutucu faktörleri, mekansal yer değiştirme süreçlerinin açıklamasında kullanmıştır (Dijk ve Pellenbarg, 2000a, 196). İtici faktörler mevcut konumu terk etme gerekçelerinden oluşurken, çekici faktörler firmayı başka bir konuma çeken faktörlere dayanmaktadır. İşgücü piyasası gibi taşınma ile ortaya çıkan ve mevcut konumda kalmaya ilişkin sabit ve değişken maliyetler de, tutunma faktörleri olarak adlandırılmaktadır.

Ayrıca, Lloyd ve Dicken (1977) firma göç süreçlerini etkileyen içsel, dışsal ve konumsal etkenlerden oluşan üçlü bir gruplama kullanmışlardır (Dijk ve Pellenbarg 2000a,197). Bu gruplamada organizasyonel yapı, yönetim, organizasyonel hedefler, finansal kaynaklar, sabit sermaye mal varlığının büyüklüğü ve yapısı içsel faktörler; parselin yada binaların büyüklüğü, mülkiyet durumu, büyüme için mekan olanağı, erişilebilirlik, otopark olanakları, ortak kullanım alanlarının kalitesi, hammaddeye uzaklık, pazara uzaklık, yerel yönetim politikası konumsal faktörler; hammadde sağlayıcılarının ve müşterilerinin konumunda, kompozisyonunda ya da sayısal değerlerindeki değişim, işgücü piyasasının durumu, devlet politikası, başka yerde bulunabilecek elverişli yerlerin konumu, miktarı ve kalitesi, genel ekonomik koşullar dışsal faktörler olarak sınıflandırılmıştır.

Ankara İmalat Sanayinin mekansal hareketliliği ve bu hareketliliğin nedenselliklerinin analiz edildiği bu çalışmaya girdi oluşturan araştırma

2. Bu sınıflandırmaya göre; 9 kişi ve daha az çalışanı olan firma çok küçük ölçekli firma, 10-49 kişi arasında çalışanı olan firma küçük ölçekli firma, 50-249 kişi arasında çalışanı olan firma orta ölçekli firma, 250 kişi ve daha fazla çalışanı olan firma büyük ölçekli firma olarak tanımlanmıştır.

iki aşamalı olarak kurgulanmıştır. Araştırmanın birinci aşamasında Ankara Sanayi Odası'na kayıtlı firmaların 1988-1996-2007 yıllarına ait fabrika adreslerinin karşılaştırılması sonucunda adres değişikliği yapan firmaların oluşturduğu bir veri tabanı elde edilmiştir. Veri tabanında yer alan firma bilgileri 1988, 1996 yılları için Ankara Sanayi Odası Firma Adres Rehberlerinden 2007 yılı için ise, ASO internet sitesinden odaya kayıtlı firmaların ünvan, adres (fabrika adresi, büro adresi) ve sektör bilgilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Firmalara ilişkin daha kapsamlı bilgilere erişilebilmesi için 2007 yılına ait Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'ne kayıtlı firmaların kapasite rapor kütüklerinden faydalanılarak firmalara ilişkin bilgi tabanı (çalışanların statüsü –mühendis, usta, işçi, teknisyen, idari ve toplam personel sayısı- ile firma açık ve kapalı alan büyüklükleri) zenginleştirilmiştir.

Çalışmanın temel sınırlılıkları, iki farklı kurumdan (ASO, TOBB) elde edilen farklı veri setlerinin (adres defterleri, internet adresleri, kapasite raporu sonuçları) karşılaştırılması, bu sürecin uzun zaman alması ve firma hareketliliği tespitinde Ankara Sanayi Odası Sicil Defterlerine erişilememesidir.

Ankara Metropolitan Alanı İmalat Sanayi Firmalarının çalışan sayısına göre sınıflandırılmasında Avrupa Birliği'nin KOBİ tanımlaması esas alınmıştır (2). Ayrıca sektörel sınıflamada da ASO'nun kullandığı ISIC revize 3 tasnifinin TÜİK ISIC gözden geçirilmiş 2 dokuz sektörlü (31, 32, .39) tasnifine uyarlanması temel alınmıştır.

Hareket eden firmaların tespitinde 1988, 1996, 2007 yıllarına ait fabrika adresleri karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda 1988-2007 yılları arasında hareket eden ve 2007 yılında da üretimini sürdüren 627 adet firma olduğu saptanmıştır. Yer değiştiren 627 adet firmanın yer değiştirme davranışları (çıkış adresleri / varış adresleri) altı grupta sınıflandırılmıştır:

1. grup: Organize alandan organize alana hareket eden firmalar (çıkış ve varış adresleri farklı organize alan olan firmaları kapsar).
2. grup: Organize olmayan alandan organize alana hareket eden firmalar.
3. grup: Organize alandan organize olmayan alana hareket eden firmalar.
4. grup: Organize olmayan alandan organize olmayan alana hareket edenler (çıkış ve varış adresleri aynı mahallede olmayan firmaları kapsar).
5. grup: Çıkış adresiyle varış adresi aynı mahalle içinde olan firmalar (hem aynı sanayi alanı içinde hem de aynı mahalle içinde bağımsız hareket eden firmaları kapsamaktadır).
6. grup: Ankara Metropolitan alanı içinden il dışına çıkan firmalar.

Ayrıca araştırmanın bu aşamasında üretim yerini değiştirmiş olan firmaların zaman içinde gösterdikleri mekansal hareketliliğin sektör, işgücü, açık / kapalı alan bilgileri, sermaye kompozisyonu, kuruluş yılları ve firma yapısına bağlı olarak nasıl değişiklikler gösterdiği ortaya konulmuştur.

Çalışmanın ikinci aşamasında ise, benzer mekansal kaymalar gösteren firmaların oluşturduğu kümelerden yapılan örneklem çerçevesinde, önceden hazırlanmış soru kağıdı ile birlikte birebir ve derinlemesine görüşme yöntemiyle yürütülen anket çalışmasıyla yer değiştirme eğilimlerinin nedensellikleri ortaya konulmuştur. Bu çerçevede 30 adet firma (organize alana giden 20, organize olmayan alana giden 10 adet

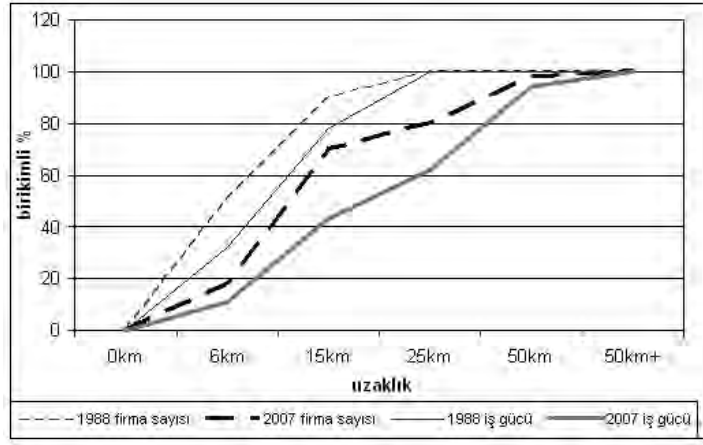
firma) ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Bu gruplar içerisindeki sektör ve firma ölçekleri rastgele örnekler olarak seçilmiştir ve yer değiştiren toplam firma sayısı üzerinden %5 örneklem alınmıştır. Bu firmaların 2'si gıda, içki ve tütün sanayi, 2'si dokuma giyim ve deri sanayi, 3'ü orman ürünleri ve mobilya sanayi, 1'i kağıt ürünleri ve basım sanayi, 4'ü kimya sanayi, 1'i taş ve toprağa dayalı sanayi, 6'sı metal ana sanayi, 11'i metal eşya sanayi grubunda yer almaktadır. Firmaların 12'si küçük (0-49 kişi), 16'sı orta büyüklükte (50-249 kişi), 2'si ise büyük (250 ve daha fazla kişi) firmadır.

Çalışmada firma hareketliliği mekansal olarak dört mesafe halkasına referansla incelenmiştir. Bunlar, kentin ilk sanayi alanlarını ve kentin büyük ölçüde merkezi iş alanlarını oluşturan (0-6 km) merkez halka, ağırlıklı örgütlü sanayi alanlarının yer aldığı ikinci mesafe halkası (6-15 km), yeni konut gelişme alanları ile örgütlü ve parsel bazında kendiliğinden gelişen sanayilerin bulunduğu üçüncü halka (15-25 km), Ankara Büyükşehir Belediye sınırı ile tanımlanan kentin hem konut hem de sanayi kullanımları açısından saçaklanarak geliştiği dördüncü halkadır (25-50 km) .

ANKARA METROPOLİTEN ALANINDA SANAYİNİN MEKANSAL DAĞILIMI

Bugün Ankara Metropoliten alanında sanayi kuruluşlarının mekansal dağılımına bağlı olarak kentin merkezinde ve çeperinde bir değişim yaşanmaktadır. Bu değişimin en belirgin göstergelerinden biri sanayi faaliyetlerinin kent merkezinden (0-6 km) merkez çeperine kaymasıdır (6-15 km). Diğeri ise akslar boyunca organize olmayan sanayi kuruluşlarının gelişmesine alternatif, kent çeperinde (25-50 km) başka bir sanayi odağının oluşmasıdır. Bugün kentteki sanayi kuruluşları, hem merkez çeperinde (6-15 km) hem de kent çeperinde (50 km ve üstünde) kümelenme eğilimi içine girmişlerdir. 1988 yılında yapılan bir araştırmaya göre, kentteki toplam sanayi kuruluşlarının %86,0'sı ilk 10 km içinde, %14,0'lük bir bölümü ise 10-25 km arasında, kent çeperinde yer almaktadır (Tekeli vd. 1991,97). Aynı dönemde yapılan bir tez çalışmasına göre kentteki sanayi kuruluşlarının yaklaşık %90,0'ı ilk 15 km içinde bulunmaktadır (Görer, 1990). 1990'ların başında, Ankara Metropoliten alan sanayisinin neredeyse tamamının 15 km'lik mesafe halkası içinde kaldığı, kentteki sanayi kuruluşlarının yarısının kent merkezinde olduğu görülmektedir. Bugün ilk 6 km içinde, firma sayısı %17,0'ye düşmüştür. Dolayısıyla kent merkezi içinde sanayi faaliyetleri azalmış ve kentin sanayi ağırlığı (%53,0) merkez çeperine (6-15 km) kaymıştır (Erdoğanaras ve Tamer Görer, 2008). Yirmi yıl içerisinde kent çeperinin merkeze olan uzaklığı iki katına çıkmış olmasına rağmen, bugün kentteki sanayi firmalarının üçte birine yakını (%23,0) 50km ve üstündeki mesafe halkası içinde yer almaktadır.

Firma yaşları açısından bakıldığında bu değişim daha net okunmaktadır. 1988 yılında ilk 6km içinde beş yaş ve altındaki firmaların oranı %40,4'tür. 2007 yılında beşyaş ve altındaki firma sayısı %13,7'ye düşmüştür. Bugün genç firma olarak değerlendirdiğimiz bu grubun ağırlıklı olarak (%61,4) 6-15 km içinde yer aldığını görüyoruz. Merkez çeperinde genç firmaların yarısından fazlasının kümelenmiş olması bu alanın yeni kurulan ve merkezin kuvöz etkisinden yararlanmak isteyen küçük firmaları tuttuğunu, merkezin işlevini üstlendiğini göstermektedir. Beş yaş ve altındaki firmaların %15,9'unun bulunduğu ikinci bir odak, 50km içindeki Sincan Organize sanayi bölgesidir. Kent çeperinde ikinci bir

Çizelge 1. Firmaların ve işgücünün Mekansal Dağılımı (Görer, 1990 ve TOBB, 2007 Ankara İmalat Sanayi Firma Kapasite Raporu Kütüklerinden düzenlenmiştir).

sanayi odağının oluşmasında, Ankara Büyükşehir Belediye sınırlarının 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası'na göre 50km'ye çıkarılması da önemli bir etken olmuştur. Daha önce teşvik olarak büyükşehir belediye sınırı dışında yer seçimi yapılmış ve kurulmuş organize sanayi alanları [Sincan OSB, Başkent OSB (Temelli), Anadolu OSB (Temelli), Ankara II. OSB (Türkobası), Elmadağ OSB] sınır değişikliği sonrasında 50 km içinde kalmıştır. Söz konusu organize sanayi alanları, belediye sınırı değişikliği öncesinde spekülasyon kaygıları ile kapatılan alanlarda kentten ve plan bütününden kopuk durumda iken, mevzi planlar aracılığıyla oluşturulan saçaklı bir kentsel gelişmenin de tetiklenmesiyle, kentin sanayi coğrafyasında yeni konut gelişme alanlarına komşu olmuştur.

Bu gelişmeler ışığında Ankara Metropolitan alanında sanayi işgücünün mekansal dağılımı değerlendirildiğinde, 1988 verilerine göre ilk 15 km içinde çalışanların %78,4'ü istihdam edilirken, bugün %42,0'si istihdam edilmektedir (Erdoğanaras ve Tamer Görer, 2008). Kentteki sanayi işgücünün yarısından fazlasının (%58,0) kent merkezinden uzaklaşmış olduğu görülmektedir. Bu durum, kentteki sanayi işgücü havuzunun kent çeperinde yeniden yapılanmakta olduğu biçiminde yorumlanabilir.

Firmaların dağılımı ile işgücünün mesafe halkalarına dağılımını birlikte ele alarak çalışan sayısı açısından firma ölçeğine baktığımızda, merkezde ve merkez çeperinde küçük firmaların, kent çeperinde ise büyük firmaların yer aldığı görülmektedir. Ayrıca 1988-2007 yılları karşılaştırıldığında işgücünün yarısından fazlasının (%58) kent merkezinden (0-6 km.) uzaklaştığı görülmektedir (**Çizelge 1**).

Ankara'da imalat sanayi firmalarının yer seçimi ve yer değiştirme süreçlerinde geleneksel olarak kent merkezlerine bağımlı olması gereken ve kentle organik bağı yüksek küçük firmaların küçük sanayi sitelerinde bir araya gelerek belirli ölçülerde kent saçağında yer aldıkları görülürken, orta ve büyük ölçekli sanayi firmalarının kentlerarası ana ulaşım yolları üzerinde ucuz arsa temin ettikleri yerlere giderek ya da organize sanayi bölgelerinin oluşturulmasına çalışarak, kent dışına çıkma eğilimi içinde oldukları izlenmektedir. Bu anlamda Batı koridoru, Ankara kentinde sanayinin geliştiği önemli bir akstır. Bu koridor Kazan, OSTİM, İvedik Organize sanayileri ile Sincan Organize sanayi bölgelerinin yer aldığı, kentin en yoğun sanayi bölgesidir. Esenboğa Yolu-Akyurt aksı ve Siteler küçük sanayi bölgesini kapsayan Kuzey koridoru, diğer önemli akslardan biridir. Güneybatı koridoru, ağırlıklı üst gelir konut gelişme

alanı olmakla birlikte, Temelli yerleşiminde yaratılan sanayi odağı ve onun çevresinde daha önceden planlanmış organize sanayi bölgeleri ile Ankara Metropolitan Alanının çeperinde önemli bir sanayi potansiyeli oluşturmaktadır. Doğu koridoru, kentin görece istihdam ve kapasite açısından en az gelişmiş bölgesi olan Elmadağ ve Mamak bölgelerini içine alır. Güney koridoru ise, Gölbaşı Özel Çevre Koruma Bölgesi etkisi ve sınırlayıcılığında daha çok teknoloji yoğun firmaların yer seçtiği bir bölgedir (ABB, 2006, 281).

Kentte sanayinin bugünkü mekansal yapısını biçimlendiren iki önemli aracın varlığına dikkat çekmek gerekir. Bunlardan ilki planlamanın rolü, ikincisi devletin sanayi teşvik politikasıdır.

Planlamanın Rolü

Firmaların yer seçiminde planlamanın yönlendirici etkisinin büyük olduğu görülmektedir. Özellikle bugün kentin sanayi coğrafyasını biçimlendiren, 1990 Ankara Nazım İmar Planında sanayi alanları için verilen ve hayata geçmiş olan Esenboğa aksı (havalimanı ile ilişkilendirilen teknoloji yoğun sanayi), Batı koridorunda desteklenen küçük sanayi nitelikli siteler ile Yenimahalle İlçesi Macunköy çevresi için verilen planlama kararlarıdır. Bugün OSTİM ve çevresinde oluşan sanayi gelişimi ile Sincan Organize Sanayi Bölgesi de bu planın kararlarıyla gerçekleşmiştir. 2023 Planında ise, sanayi alanlarının çevresel etkileri gözönüne alınarak verilen sınırlamalar ve merkez içindeki sanayi alanlarında planlanan kentsel dönüşüm kararlarının etkili olduğu söylenebilir. Planda topografik kent çanağı içindeki sanayilerin dondurulduğu ve kirletici nitelikteki sanayilerin çanağın dışına çıkarılması ve yeni sanayi gelişmelerinin merkez dışındaki alanlarda özendirilmesi öngörülmüştür. Özellikle 2023 Ankara Nazım İmar Planında, merkezde bulunan sanayi alanlarının boşaltılmasının öngörülmesiyle Kazıkıçı Bostanları ve Sitelerde bulunan firmalar ile Sıhhye-Strazburg aksındaki tekstil ve konfeksiyon atölyelerinin, faaliyet gösteren ve bir kısmı son dönemlerde kurulan sanayi sitelerine (Şaşmaz, Ostim, İvedik, Hurdacılar, Demirciler, Gersan vb.) ve 1990 yılında üretime geçen Sincan Organize Sanayi Bölgesi'ne taşınmasının, Ankara sanayisinin günümüzdeki mekansal dağılımının şekillenmesinde önemli rol oynadığını söylemek olanaklıdır (ABB, 2006, 285).

Sanayi Teşvikleri ile Oluşturulan Organize Sanayi Alanlarının Etkisi

Ankara Metropolitan Alanı'nda 1990'ların ikinci yarısına kadar Sincan Organize Sanayi Bölgesi dışında organize sanayi alanının bulunmadığı görülmektedir. Ülke ölçeğinde özendirilen organize nitelikli sanayiler ve OSB'lere önemli ayrıcalıklar tanıyan 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Yasası ile yatırım teşviklerinin büyük şehir belediye sınırları dışında veriliyor olması gibi nedenlerden dolayı, organize sanayi alanlarının sayısında kent çeperinde artış olmuştur (3). Ankara Metropolitan Alanında toplam küçük sanayi sitesi alanı 900 hektar iken mevcuttan daha fazla bir alanın (1130 hektar) planla getirildiği, buna benzer şekilde planlanan organize sanayi alanlarının da faal durumda bulunanların yaklaşık olarak 1.5-2 katına çıkarıldığı, faaliyette bulunan ve son dönemde planlanan yeni organize sanayi bölgeleri ile Devlet Planlama Teşkilatı'nın göstergeleri (TUİK, 2004), içinde ülkede en fazla organize sanayi parseli bulunan kent durumuna geldiği görülmektedir. Bu planlama kararlarıyla gereğinden fazla altyapılı sanayi alanının oluşturulması, spekülasyon beklentilerin (4) yanı sıra, yer değiştirme süreçlerini de hızlandıran bir etken olarak ortaya çıkmaktadır.

3. Planlama kararları doğrultusunda, Ankara Büyükşehir Belediye Sınırları içerisinde Organize Sanayi Bölgesi statüsünde, 3 adedi büyük ölçüde faaliyette, 2 adedi yeni faaliyete geçme aşamasında olmak üzere 5 adet, planlanmış ancak faaliyete geçmemiş 3 ayrı sanayi sitesi bulunmaktadır. Organize Sanayi Bölgelerinden tam kapasiteye yakın faaliyette bulunanlar; Sincan (I.) Organize Sanayi Bölgesi İvedik Organize Küçük Sanayi Bölgesi ve Ostim Organize Küçük Sanayi Bölgesi iken, Anadolu OSB (Temelli) ve Baskent OSB (Temelli), henüz faaliyete başlama aşamasındadır. Yerleşim çalışmaları bitmiş ancak üretime geçmemiş Ankara II. OSB (Türkobası) ve yerleşim çalışmaları henüz sonuçlanmış, Elmadağ OSB'nin ise, yakın zamanda faaliyete geçmesi tasarlanmaktadır. Ankara III. OSB'nin (Alagöz) ise, yer seçim çalışmaları devam etmektedir.

4. Bademli (1987) 1980'li yılların ikinci yarısında Ankara'nın sanayileşme sürecini açıkladığı yazısında, sanayinin merkezden uzaklaşarak önemli akslar boyunca kümelenme eğilimi içinde bulunduğunu ve bu sürecin firmaların arsa spekülasyonu eğilimlerinden dolayı güçlenmekte olduğunu vurgulamaktadır.

5. Firmaların mekansal dağılım özelliklerini inceleyebilmek amacıyla mesafe halkaları oluşturulmuştur. Merkezi Ulus semtindeki Vali Konağı olan yarıçapı 6, 15, 25, 50 km'lik halkalar çizilmiştir (**Harita 1**). 50km (Büyükşehir Belediyesi sınırı) dışındaki alan metropoliten alan dışı olarak değerlendirilmiştir.

Firma Hareketliliği ve Özellikleri

Firma Demografisi Yaklaşımı çerçevesinde Ankara Metropoliten Alanı'nda firma hareketliliğinin nedenselliklerine ilişkin değerlendirmelere geçmeden önce, firma yer değiştirme süreçlerinin kapsamı ve niteliklerine ilişkin araştırmanın bulguları değerlendirilecektir.

Ankara Metropoliten Alanında 1988-2007 yılları arasında toplam 2947 (2007 yılı itibariyle) firmadan 627'sinin diğer bir deyişle beşte birinin üretim faaliyetlerini başka bir noktaya/ noktalara taşıdığı görülmektedir. Yer değiştiren toplam firma sayısının %97,0'si Ankara Metropoliten Alanı içinde yer değiştirirken, %1,6'sının Ankara İli dışında ve %1,4'ünün metropoliten alan dışında yer seçtiği saptanmıştır. 1988-2007 döneminde Ankara Metropoliten Alanından dışarıya önemli bir firma hareketi gerçekleşmemiştir. Bir başka deyişle, bu dönemde Ankara sanayi sermayesi kendi büyüme dinamikleri içerisinde gelişimini sürdürmüş ve kendini yeniden üretirken de yine aynı bölgede yer seçme eğilimi göstermiştir.

1988-2007 yılları arasında tespit edilen firma yer değiştirmeleri Ulus merkezli mekansal mesafe halkalarına göre değerlendirildiğinde, yer değiştiren firmaların %58,3'ünün ilk 15km. içinde yer seçmesi, sanayideki yer değiştirmenin yarısından fazlasının bu halka içerisinde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

Firmaların %13,6'sı yeni yer seçimlerini ilk 6km içinde gerçekleştirirken, yer değiştiren firmaların %62,8'inin merkezden çıktıkları görülmektedir. Kamu eliyle 2023 Ankara Nazım İmar Planında merkezde bulunan sanayi alanlarının boşaltılmasının öngörülmesine bağlı olarak 2004 yılı itibariyle, Kazıkıçi Bostanlarının önemli bir kısmı boşaltılmıştır (ABB, 2006, 285). Bu süreçte kent merkezinden taşınan firmaların %45,1'inin Kazıkıçi Bostanları (İskitler, Yeni, Büyük ve Ata Sanayi alanları) ve Siteler gibi merkezde bulunan sanayi alanlarından çıktıkları izlenmektedir (**Tablo 1**).

Özellikle yeni yer seçiminde 6-15 km.lik mesafe halkasının önemli bir ağırlığa sahip olduğu (%44,7) görülmektedir. Bu alanda faaliyet gösteren ve bir kısmı son dönemlerde kurulan sanayi sitelerinin (Şaşmaz, Ostim, İvedik, Hurdacılar, Demirciler, Gersan, vb.) küçük ölçekli firmalar açısından pazara yakınlık, ucuz emek ve üretim sürecinin değişik aşamaları arasındaki ilişkilerin kolayca kurulabilmesi gibi dışsallıklar yaratması ve aynı zamanda yeni sanayilerin kurulması ve gelişmesinde sağladıkları olanaklar nedeniyle sanayinin merkeze bağımlı yapısının bu alanda devam ettiği söylenebilir. Kısacası, bu süreçte merkezin sanayisizleştirilmesiyle, firmalar açısından merkez çeperinin önemi giderek artmaktadır (**Tablo 1**).

Tablo 1. Yer değiştiren firmaların mesafe halkalarına göre (5) mekansal dağılımı, 1988-2007 (ASO, 1988, 1996, 2007).

Halkalar		Sonraki adres													
		6km		15km		25km		50km		50+km		Ankara dışı		Toplam	
		Firma sayısı	%	Firma sayısı	%	Firma sayısı	%	Firma sayısı	%	Firma sayısı	%	Firma sayısı	%	Firma sayısı	%
Önceki adres	6km	79	20,1	142	36,0	46	11,7	111	28,2	8	2,0	8	2,0	394	100,0
	15km	4	2,1	128	68,1	19	10,1	35	18,6	0	0,0	2	1,1	188	100,0
	25km	1	5,0	5	25,0	9	45,0	5	25,0	0	0,0	0	0,0	20	100,0
	50km	1	4,2	5	20,8	0	0,0	18	75,0	0	0,0	0	0,0	24	100,0
	50+km	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	100,0	0	0,0	1	100,0
	Toplam	85	13,6	280	44,7	74	11,8	169	27,0	9	1,4	10	1,6	627	100,0

Tablo 2. Mesafe halkalarına göre ortalama firma yaşları. Kaynak: ASO, 1988, 1996, 2004, 2007.

	6km	15km	25km	50km	50+km	Ankara dışı	Toplam
Hareket eden firmaların yaşı	18,1	17,2	22,4	20,0	18,6	20,8	18,9
Firmaların yaşı	15,1	14,5	18,6	16,8	15,2	-	15,7

Bu saptamayı doğrulayan diğer bir bulgu da, kuluçka yaklaşımına göre merkezde yer alması beklenen daha genç firmaların merkez çevresinde yer seçmiş olmalarıdır. Bilindiği üzere 'kuluçka' yaklaşımına göre kuruluşların ilk aşamasında, küçük firmalar yığılma ekonomilerinden yararlanmak için metropol alanların merkezinde konumlanma eğilimi gösterirler. Bu nedenle merkezi alanlarda firma yaşı ortalamasının altındadır. 1988-2007 döneminde gerek yer değiştiren firmaların gerekse toplam firmaların yaş ortalamalarına bakıldığında, ortalama yaşların merkezde değil, merkez çevresinde daha düşük olduğu görülmektedir. Bu durum merkez çevresinde oluşturulan yeni sanayi alanları ile merkezin kuluçka işlevini de üstlendiğine işaret etmektedir (**Tablo 2**).

Araştırmanın kapsadığı 20 yıl süresince firma yer değiştirmelerinde 50km'lik mesafe halkasının ikinci derecede önemli bir varış noktası olduğu görülmektedir. Yer değiştiren firmaların %27,0'si bu halka içinde konumlanmıştır. Özellikle 1990'da üretime geçen Sincan Organize Sanayi Bölgesi bu süreçte oldukça yönlendirici olmuştur. Kısacası bu dönemde yer değiştiren firmalar için merkez çevresi (15km) ve kentin çeperi (50km) yeni çekim alanlarını oluşturmaktadır.

Ankara Metropolitan Alanında 1988-2007 yılları arasında yer değiştiren firmaların ortalama hareketliliği 13,6km. olarak hesaplanmıştır (6). Görür (1990) tarafından yapılan çalışmada, 1974-1988 arasındaki dönemde Ankara'da yer değiştiren firmaların ortalama hareketinin 6km. olduğu belirtilmektedir. Firmaların yer değiştirme mesafesi 1988-2007 döneminde iki kat artmış olmakla birlikte Ankara Metropolitan Alanı'nda firma hareketleri kısa mesafelidir.

Hareketliliğinin mesafesinin artmasının yanı sıra sayısının da arttığı gözlenmektedir. Görür(1990) tarafından yapılan çalışmada 1974-1988 yılları arasında Ankara Metropolitan Alanında firmaların %12,3 'ünün hareket ettiği gözlenirken, bu çalışmada 1988-2007 döneminde firmaların %20,0'sinin yer değiştirdiği saptanmıştır. Ayrıca mekansal olarak firma hareketlerinin organize alanlara eğilimi artmıştır. İlk dönemde sanayilerin %46,5'i, son dönemde %63,0'ünün organize alanlara hareket ettiği görülmektedir.

Yer Değiştiren Firmaların Sektörel Özellikleri

Yer değiştiren firmalara sektörel olarak bakıldığında, firmaların %46,3'ünün metal eşya, %14,5'inin metal ana sanayi, %12,3'ünün kimya sanayi ve %6,1'inin tekstil sanayinde yer aldıkları görülmektedir. Firmaların Ankara Metropolitan Alanındaki ağırlığına bağlı bir dağılım göstermesi, genelde yer değiştirmelerin sektöre bağlı bir gelişim göstermediğini ortaya koymaktadır. Bir başka deyişle sektörel yapı tek başına yer değiştirmelerde etkin bir faktör oluşturmamaktadır.

Metal eşya sanayi, metal ana sanayi ve kimya sektöründeki firmaların öncelikle 15km.'lik halka içinde ikinci derecede ise, 50km'lik halka içinde yer seçtikleri, kısacası yer değiştiren firmalar için tanımladığımız yeni

6. Firmaların yer değiştirme mesafesi, firmaların çemberlerin orta noktalarında olduğu ve yer değiştirdikten sonrada diğer çemberin orta noktasına gittiği kabulü ile hesaplanmıştır.

7. A alanındaki bir firmanın kapatılarak, B alanında yeniden kurulmasıdır (Bianchi ve Mariotti, 2003, 3).

çekim alanlarına yöneldikleri görülmektedir. Tekstil sektörünün yeni yer seçiminde merkezin sanayi firmaları için önemini kaybetmesine paralel olarak birinci önceliği merkez çevresinin aldığı ve merkezin ikinci planda kaldığı görülmektedir. Gıda sektöründe yer değiştiren firmalar için yeni çekim alanlarının yanı sıra, Ankara dışına çıkma eğilimi de izlenmektedir.

Yer değiştirme mesafesi sektörler itibariyle değerlendirildiğinde, tekstil sanayi (6,0 km), basım ve yayın sanayi (10,6 km), kimya sanayi (13,0 km), metal ana sanayi (12,8 km) ve diğer imalat sanayinin (12,3 km) ortalama yer değiştirme mesafesinin (13,6 km) altında; gıda sanayi (18,8km), ağaç işleri sanayi (20,2 km.), taş ve toprak sanayi (24,2 km) ve metal eşya sanayi (13,9 km) firmalarının ise ortalama yer değiştirme mesafesinin üstünde hareket ettikleri izlenmiştir.

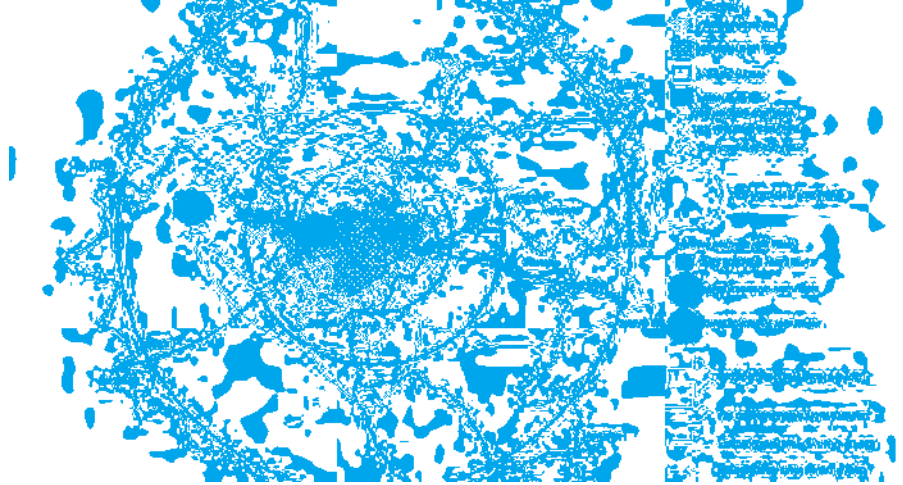
Ayrıca yer değiştiren firmalar ile yapılmış olan derinlemesine görüşmelerde, yer değiştirme sürecinde firmaların %63,3'ünün üretim yerini kapatarak başka bir konuma taşındığı diğer bir deyişle tam yer değiştirdiği görülmektedir. Firmaların %20,0'sinin yeni bir üretim kolu açarak, kalan %16,7'sinin ise aynı iş kolunda şube açarak yer değiştirdiği ifade edilmiştir. "tam yer değiştirme" (7) olarak adlandırılan bu yer değiştirme hareketinin ağırlıkla yaşanması, Ankara Metropolitan Alanı imalat sanayini oluşturan firmalarda yatay büyüme eğiliminin sınırlı olduğu ve yer değiştirmenin üretimdeki niteliksel bir değişimin sonucu gerçekleşmiş olabileceğini ortaya koymaktadır.

1988-2007 yılları arasında Ankara imalat sanayinde yer değiştiren firmalar firma büyüklüğü açısından incelendiğinde, yer değiştiren firmaların %77,5'inin küçük ölçekli (0-49kişi), %18,3'ünün orta ölçekli (50-249 kişi), %4,2'sinin büyük ölçekli(250+kişi) firmalardan oluştuğu görülmektedir. Bu dönemde Ankara imalat sanayinde yer değiştiren firmaların ağırlıkla küçük ölçekli firmalar olduğu ve bu süreçte firma ölçeği büyüdükçe yer değiştiren firmaların azaldığı saptanmıştır. Bu durum Ankara'da firmaların yer değiştirmesinde faaliyet alanı ne olursa olsun yer değiştirmelerin küçük emek yoğun firmalar tarafından gerçekleştirildiğine işaret etmektedir.

Yer Değiştiren Firmaların Çıkış ve Varış Alanlarının Özellikleri

1988-2007 yılları arasında yer değiştiren firmaların mekansal hareketlerini, çıkılan ve varılan yerin özelliklerine bağlı olarak değerlendirdiğimizde, toplam yer değiştiren 627 firmanın %63,0'ünü, diğer bir deyişle yarısından fazlasını, organize bir sanayi alanına yapılan hareketlilik oluşturmaktadır. Bu dönem içinde Ankara imalat sanayinde gözlenen yer değiştirmelere bağlı olarak, Ankara sanayi coğrafyasını belirleyen temel eğilimin kentin kendi dinamikleri, ekonomik işleyiş ve firmaların bireysel yerleşim rasyonellerince değil, planlama yoluyla elde edilen alanlar aracılığıyla gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Bu dönemde, çok küçük ölçekli firmaların (0-9 kişi) %75,0'i ve küçük ölçekli firmaların (10-49 kişi) %65,0'ünün organize alanlara, orta ölçekli firmaların (50-249 kişi) %54,0'ü ve büyük ölçekli firmaların (250 ve üstünde kişi) %65,0'i organize olmayan alanlara yönelmiştir.

Aynı dönemde yer değiştiren firmaların %25,0'ini ise, metropoliten alan içinde planlı ve sanayi faaliyetleri için organize edilmiş olmayan bir alanda üretim faaliyetlerine başlayıp zaman içinde üretim yerini yine benzer bir alana taşımış olan firmalar oluşturmaktadır. Bu firmaların da ağırlıkla İstanbul Yolu olmak üzere kentin şehirlerarası ana ulaşım aksları üzerinde yer seçtikleri görülmektedir.

Harita 1. Mesafe Halkalarına Göre Yer Değiştiren Firmaların Mekansal Dağılımı 1988-2007.

Araştırmanın önemli bir bulgusu da, firmaların yer değiştirme sürecinin çalışanların konut alanlarını önemli ölçüde etkilediğidir. Yer değiştiren firmalara yöneltilen firma anketlerinde, yer değiştirme ile birlikte çalışanlarının ne kadarının konut alanlarını değiştirdiği sorusuna, 'firmaların %70,0'i yer değiştirme sürecinde çalışanlarının yaklaşık tamamının konut alanlarını değiştirdiği' şeklinde yanıtlanmışlardır. Bu da yer değiştirme sürecinin çalışanları önemli ölçüde etkileyen bir yönünün olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle firmanın yer değiştirme mesafesine bağlı olarak çalışanların konut alanlarının bu süreçten daha fazla etkilendiği saptanmıştır. Yer değiştirme sürecinde konut alanlarını en fazla değiştiren de düşük nitelikli işgücüdür. Bu durumda, 1990 sonrası Ankara'da merkezde yer alan sanayilerin desantralize edilmesi kararıyla eş zamanlı olarak konut gelişme alanlarını da içeren kentsel lekenin çanağın dışına taşınmasına yönelik planlama kararlarının alınması, işgücü- konut ilişkisi çerçevesinde değerlendirildiğinde firmaların yer değiştirme sürecini desteklemektedir.

Firmaların Yer Değiştirme Nedenleri

Yer değiştirme nedenleri, firmalarla yapılan anketlerden elde edilen bilgiler doğrultusunda sorgulanmıştır. Yer değiştirme süreci, çıkılan mekanın itici ve varılan mekanın çekici faktörlerine göre tanımlandığı için anket bu özelliklerin ortaya çıkarılmasına yönelik olarak düzenlenmiştir (9).

Firmaları yer değiştirmeye iten faktörler arasında %33,7 ile mekansal faktörler gelirken, sonra sırasıyla pazar (%20,6) ve işgücü (%14,4) faktörleri gelmektedir. Yeni üretim yerini tercih nedenlerine bakıldığında ise ilk sırada teknik altyapı (%26,6), ikinci olarak mekansal faktörler (%21,6) ve üçüncü sırada ise pazar ve üretim faktörü (%16,7) yer almaktadır (Tablo 3, 4).

Bu çerçevede firmaların yer değiştirme nedenleri incelendiğinde, firmaların yer değiştirme sürecinde, mekansal faktörlerin belirleyici olduğu görülmektedir. Mekansal faktörler kendi içinde değerlendirildiğinde, firmaların büyük bir çoğunluğu (%89,0) arazi-binanın küçük olmasını ve alanın yetersizliğini (%78,0) itici güç olarak çok önemli bulurken, firmaların çoğunluğunun (%85,0) çekici faktörlerden arazi ve binanın genişleme olanaklarını önemli bulmuşlardır. Gerek itici gerekse çekici faktörlerin yer değiştirme sürecinde mekansal faktörler üzerinde yoğunlaşması yer değiştirme davranışının ağırlıkla kapasite büyümesinden

9. Çekici ve itici faktörlerin sınıflandırılması Ünverdi'nin (2006) çalışmasından yararlanılarak Ankara örneğine uyarlanmıştır.

kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Üretim niceliksel olarak artması, teknolojik gelişmelerin bir sonucu olabileceği gibi, aynı teknolojik düzeyde kapasitenin büyütülmesiyle de gerçekleşebilmektedir. Bu süreçte, daha geniş üretim ve depolama alanına ihtiyaç duyan firmalar arsa ve bina büyüklüğünü mevcut yeri terk etmede önemli bir faktör olarak görmektedir. Dolayısıyla bir önceki üretim yerinde arsa ve bina büyüklüğünü bu yeri terk etmede önemli bir faktör olarak gören firmaların üretimlerinde niceliksel bir artış sağladığını söylemek yanlıtıcı olmayacaktır. Ayrıca, Ankara Metropolitan Alanı'nda imalat sanayi firmalarının ortalama çalışan başına kapalı alan büyüklüğü 104 m² iken, hareket eden firmalarda bunun 149m² olması, kapasite artışına bağlı mekan ihtiyacı duyan firmaların hareket ettiğini desteklemektedir.

Firmaların yerseçim sürecinde yazındaki benzer çalışmalara bakıldığında, mekan yetersizliği, ulaşım-taşıma ile ilgili sorunlar ve işgücü temini problemlerinin ağırlıkla belirtildiği görülmektedir. Bu çalışmalarda kent merkezi içindeki ve çevresindeki kısa mesafeli hareketliliğin mekan yetersizliği ve taşıma sorunlarından kaynaklandığı belirtilmekte, ulusal ölçekte gelişme bölgelerine doğru olan uzun mesafeli mekansal hareketlilik ise, işgücü azlığına bağlı olarak açıklanmaktadır (Pellenberg, vd., 2002a, 11). Ankara imalat sanayindeki mekansal hareketlilik bu çerçevede daha çok kısa mesafeli yer değiştirmeyi ortaya koymaktadır. Ankara ilinden dışarıya çok az sanayi hareketinin olduğu, henüz iller arası ve bölgeler arası bir hareketliliğin Ankara örneğinde gerçekleşmediği saptanmıştır. Nitekim, firmaların işgücüne ilişkin faktörleri yer değiştirmede önemli bir faktör olarak görmemeleri de bu faktörün yer değiştirmede etkili olmadığını göstermektedir. Ayrıca, işgücü azlığı gibi bir faktörün nitelikli işgücü talebinin düşük olması ve ülkedeki işsizlik oranının yüksekliği gözetildiğinde anlamlı bir faktör oluşturmadığı da söylenebilir. Aynı zamanda kentsel alan üzerinde konut ile sanayi alanlarının yoğunlukla iç içe ya da bitişik olması işgücünün belirli sektörler hariç (tekstil, vb.) yer değiştirmede etkili bir faktör olmasını önlemektedir. Bunlarla birlikte, yer değiştiren firmaların %70,0'inin kentsel lekenin yayıldığı ilk 25km'lik halka içerisinde bulunduğu dikkate alındığında (bkz.harita 1), Ankara Metropolitan Alanı'nda firmaların yer değiştirme uzaklığının henüz bir desantralizasyondan söz edilebilecek düzeye gelmediği söylenebilir.

Yer değiştirme sürecinde teknik altyapının önemli bir çekici faktör olarak görüldüğü, firmaların %70,0'inin güçlü karayolu bağlantısını, %67,0'sinin trafik yoğunluğunun azlığını, %63,0'ünün altyapı hizmetleri ile telekomünikasyon hizmetlerinin olmasını önemli bulduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak, yer değiştirme sürecinde, ulaşım ve altyapı olanaklarının önemini sektör ve konuma bağlı olarak ortaya koyabilmek için seçilen örneklemin sınırlı kaldığı söylenebilir.

Bu çalışma kapsamında, dışsal faktörlerden firma yer değiştirmelerinde gözlemlenen en önemli etken, yerel ve merkezi otoritenin kararları olmuştur (8). Ankara'da yerel ve/veya merkezi hükümetin gerek sınırlayıcı ve zorlayıcı gerekse özendirici kararlarının sanayi coğrafyası üzerinde mekansal hareketlilik yarattığı görülmektedir. Görüşme yapılan firmaların yaklaşık %30,0'u çok ya da biraz önemli olduğunu ifade ederek yer değiştirmede yerel ve merkezi otoriteye ilişkin zorlayıcı faktörlerin etkisini belirtmişlerdir. Gerçekten de kamu eliyle 2023 Ankara Nazım İmar Planında merkezde bulunan sanayi alanlarının boşaltılmasının öngörülmesine bağlı olarak 2004 yılı itibariyle, Kazıkıç Bostanlarının önemli bir kısmı boşaltılmıştır (ABB, 2006, 285). Bu durum, dışsal

8. Genelde yerel ve/veya merkezi yönetimin iki şekilde sanayinin yer değiştirmesini etkilediği izlenmektedir. Bunlardan ilki mekansal planlama konusunda (örneğin çevresel kirlilik ve gürültüye yönelik çevresel sınırlamalara ilişkin olarak) getirilen oldukça kesin sınırlamalar ve kurallardır. İkincisi, özendirici (yoğunlukla finansal destekli) koşulların oluşturulmasıyla firmaların mekansal hareketliliği teşvik edilmiştir (Ünverdi, 2004).

faktörlerin de en az içsel ve konumsal faktörler kadar firmaların yer değiştirme sürecinde etkili bir rol oynayabileceğini ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan yerel ve merkezi otoriteye ilişkin çekici faktörler sorgulandığında, firmaların yarısından çoğu bunu önemli bulmuştur. Bu çerçevede Ankara'da yer değiştirmelerin ağırlıklı planlı sanayi alanlarına yapılması da zorlayıcı kararların yanısıra özellikle teşvik politikalarının yer seçme sürecinde oldukça etkili olduğunu göstermektedir. Yer değiştiren firmaların yarısı (%49,0) bu süreçte teşvik olanaklarının olmasını önemli bulmuştur. Ancak bu hareketlilik bu kararlardan etkilenen ya da özendirici politikaları değerlendiren firmalarda gözlenmektedir. Bu çerçevede kentin çeperinde konumlanmış olan OSB'ler özellikle kamusal teşviklerden yararlanmak isteyen firmalar açısından önemli avantajlar sunmaktadır. Ayrıca organize alanlar içindeki tüm firma hareketlerinde OSB'lerin büyüyen sanayiler için ucuz ve daha büyük arsa sunumunu sağlaması nedeniyle tercih edildikleri izlenmektedir. Organize alanlar arasındaki hareketlilikte de firmaların Ostim'den Sincan OSB'ye, Sincan OSB'den Temelli'ye hareket etme eğiliminde oldukları izlenmektedir. Nitekim 1988-2007 yılları arasında toplam yer değiştiren 627 firmanın %63,0'ünün organize bir sanayi alanına hareket etmeleri de, yeni yer seçiminde organize sanayi bölgelerinin etkili olduklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca, son dönemlerde, Ankara imalat sanayinin merkeze bağımlı yapısının kısmen de olsa değişmeye başlamasıyla bu politikaların ve sanayi planlarının etkinliğinin daha fazla arttığı görülmektedir.

SONUÇ

1988 ve 2007 yıllarında üretimini sürdüren firmalar üzerinden Ankara imalat sanayinin mekansal yer değiştirme davranışlarında, kentin 1990 ve 2023 hedefli üst ölçekli planlama kararları doğrultusunda mevcut kent lekesi içindeki sanayilerin topoğrafik çanağın dışına çıkarılması, bunun paralelinde özellikle kentsel yenileme ve dönüşüm projeleri ile birlikte yapılan sanayi planlarıyla mevcut sanayi alanlarının kent merkezinden kentin çeperlerine kaydırılması kararı yönlendirici olmuştur. 1974-1988 yılları arasındaki firma hareketliliği 1988-2007 yılları arasında daha fazla artmış, hareketliliklerin yönü de ağırlıklı olarak organize olmayan alanlardan organize olan alanlara doğru değişmiştir.

Bu süreçte, Ankara Metropolitan Alanında imalat sanayi firmalarının kentin merkezinden uzaklaşma eğilimi artmış, yer değiştiren firmalar planlı küçük sanayi ve organize sanayi alanlarının yer aldığı kent merkezi çevresinde ve kent çeperinde yer seçmiştir. Özellikle kamu eliyle gerçekleştirilen sanayi planları kentin merkezinde yer alan firmaların merkez çevresine ve kent çeperine doğru uzaklaşmasında yönlendirici olmuş, örgütlü ve ağırlıklı da küçük firmaların gerçekleştirdiği kısa mesafeli yer seçim eğilimi ağırlık kazanmıştır. Ayrıca bu süreçte firmaların ortalama yer değiştirme mesafesinin arttığı saptanmıştır.

Ankara Metropolitan Alanındaki firma hareketliliğinde içsel ve dışsal faktörlerin etkili olduğu, nitelikli işgücü talebinin az olması ve yüksek işsizlik oranları nedeniyle firmaların işgücüne ilişkin tutucu faktörleri dikkate almadıkları saptanmıştır. İtici ve çekici faktörlerin yer değiştirme sürecinde büyüme süreçlerinden kaynaklanan mekansal faktörler üzerinde yoğunlaşması, yer değiştirme davranışının önemli bir bölümünün kapasite büyümesinden, diğer bir deyişle içsel süreçlerden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Öte yandan dışsal faktörlerden yerel ve merkezi otoritenin

zorlayıcı ve özendirici kararlarının da en az içsel ve konumsal faktörler kadar bu süreçte etkili rol oynadığı, özellikle teşvik politikalarının etkisiyle planlı sanayi alanlarında yer seçme eğiliminin ağırlıklı olduğu ve bu süreçte teknik altyapının da önemli bir çekicilik oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca, son dönemlerde, Ankara imalat sanayinin merkeze bağımlı yapısının kısmen de olsa değişmeye başlamasından dolayı planlı sanayi alanlarının bu süreçteki etkinliğinin artmış olduğu söylenebilir.

Ankara Metropolitan Alanında organize olan ve organize olmayan alanlara gerçekleşen firma hareketliliklerinde; mekansal dağılım, firma büyüklüğü ve sektörel tercihler açısından önemli farklılaşmaların olduğu izlenmektedir. Organize alana yapılan hareketliliklerin çoğu merkez çevresi (6-15km.)(%57,0) ve kent çeperi (25-50km.)(%27,0) olmak üzere sanayi sitelerinin ve organize sanayi bölgelerinin yoğun olduğu iki odakta yoğunlaşırken, organize olmayan alana yapılan hareketliliklerin (%83) 15 ile 50km arasında daha büyük ve ucuz arsa temin etme yönündeki tercihler sonucu ana karayolu güzergahları boyunca daha benzer bir dağılım gösterdiği izlenmektedir. Özellikle 50km ötesinde organize olmayan hareketliliklerin payının da oldukça sınırlı kaldığı (%3,6) görülmektedir.

Firma büyüklükleri açısından organize alanlara ve organize olmayan alanlara yönelen firma hareketlilikleri değerlendirildiğinde, küçük firmaların yer değiştirme davranışında organize olan alanlarda, orta ve büyük ölçekli firmaların da organize olmayan alanlarda daha fazla yoğunlaşması, bireysel yerseçimlerinin yönlendirdiği gelişmelerin organize olan oluşumlardan firma ölçeği açısından farklılaştığını ortaya koymaktadır.

Firma hareketliliklerinde sektörel yapıya göre bir değerlendirme yapıldığında ise, tekstil ve gıda sektörlerinde gerek organize olan, gerekse organize olmayan alanlara yönelen hareketliliklerde kabaca yarı yarıya bir dağılım olduğu söylenebilir. Organize olmayan alanlara yönelen firma hareketliliklerinde bir tek büyük alan kullanımı gerektiren ve çevreyi kirleten taş ve toprağa dayalı sanayinin, organize alana yönelen firma hareketlilikleri açısından ağaç işleri, metal eşya, metal ana sanayi, kağıt ve kimya sanayilerinin ön plana çıktıkları görülmektedir.

Ayrıca, Davranışsal Yerseçim Kuramında uzak alanları yer seçim alanı olarak düşünmenin yakın alanları düşünmekten daha zor olduğu belirtilmektedir (Pellenbarg, 1985;Meester, 1999; aktaran Pellenbarg vd., 2002a, 8). Firma belirsizliği artıracığı için geleceğe ilişkin yer seçimlerinde uzak bir alanda yapılacak yatırıma sıcak bakmamaktadırlar. Yer değiştiren firmaların sadece %30,0'unun mevcut yerinden daha uzak alanları yer değiştirmek için olumlu olarak düşünebilmesi, %70,0'inin olumsuz düşünmesi hatta hayal bile edemeyeceğini söylemesi belirsizliklerin kalkmasında ve risk telafisinin oluşmasında planlı sanayi alanlarının oluşturulmasının önemini artırmaktadır. Yer değiştirmelerin çoğunun planlı alanlara yönelmesi bir ölçüde mekansal hareketliliğin belirsizlikten ve risklerden kaçınma amaçlı gerçekleştirildiği görüşünü desteklemektedir.

Sonuç olarak, bundan sonra gerçekleşecek yer değiştirme süreçlerinde planlamanın rolünü ve yönlendiriciliğini artırmak için, kentin öznel koşullarına bağlı olarak yer değiştiren firma yapılarını (işgücü, sermaye, teknoloji düzeyi, firma büyüklüğü), alan gereksinimlerini, sektörel özelliklerini ve ilişkilerini dikkate alan sanayi alanları planlamak yararlı olacaktır. Bu yaklaşımın aynı zamanda uzun dönemde kentsel gelişim

politikaları açısından sermaye birikim olanaklarının önünü açabileceği de gözardı edilmemelidir.

KAYNAKLAR

- ANKARA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ (2006) 2023 Başkent Ankara Nazım İmar Plan Açıklama Raporu, Ankara; 257-87.
- ANKARA SANAYİ ODASI (2007) *Ankara İmalat Sanayi Firma Adres Rehberi*, Ankara.
- ANKARA SANAYİ ODASI (1996) *Ankara İmalat Sanayi Firma Adres Rehberi*, Ankara.
- ANKARA SANAYİ ODASI (1988) *Ankara İmalat Sanayi Firma Adres Rehberi*, Ankara.
- BADEMLİ, R. (1987) Sanayinin Yerleşim Süreçleri, *Ankara 1985'den 2015'e*, İ., Tekeli vd., der., Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara; 49-54.
- BIANCHI, L., MARIOTTI I. (2003) Mezzogiorno and SEEC: Do They Compete in Attraction of Italian Relocating SMEs?, RSA International Conference, Reinventing Regions in The Global Economy.
- BOSTAN, M.(2008) *Ankara Metropolitan Alanında İmalat Sanayi Firmalarının Yer Değiştirme Süreci ve Özellikleri:Ampirik Bir Çalışma*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Ankara.
- BROUWER, A. E., MARIOTTI, I., OMMEREN, J. N. (2004) The Firm Relocation Decision: an Empirical Investigation, *Regional Science* (38) 335-47.
- CHESHIRE, P., GORDON, I. eds. (1995) *Territorial Competition in an Integrating Europe*, Aldershot, Avebury.
- ÇETİNKAYA, F. (1989) *Industrial Production Dynamics as The Driving Force in The Metropolitan Development*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, ODTÜ, Ankara.
- DIJK, J.V., PELLENBARG, P.H., (2000a) Firm Relocation Decisions in The Netherlands: An Ordered Logit Approach, *Papers Reional Science* (79) 191-219.
- DIJK, J.V., PELLENBARG, P.H. (2000b) Spatial Perspectives on Firm Demography, *Papers Regional Science* (79) 107-10.
- ERDOĞANARAS, F., ERSOY, M. (2005) 1985 sonrası İstanbul Basım ve Yayın Sektöründe Mekansal Yeniden Yapılanma, *İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi*, (4) 15-25.
- ERDOĞANARAS, F., TAMER GÖRER, N. (2008) Ankara ve İzmir Metropolitan Alanlarında Sanayinin Yer Değiştirme Süreçlerinde Yaşanan Dönüşüm, BAP 06/2003-65, Yayınlanmamış Rapor.
- ERDOĞANARAS, F., ECERAL ÖZELÇİ T., EROL D. (2005) İmalat Sanayiindeki Mevcut Durum, Ankara, Karaman, Kayseri, Konya, Nevşehir, Sivas Kapsamında Karşılaştırmalı Sektör Analizi, Sorunların ve Görelî Üstünlüklerin Tespiti Araştırması, Türk Girişim ve İş Dünyası Ostim Başkanlar Konseyi Toplantısı, Ankara.

- GÖRER, N. (1990) *Industrial Mobility in Ankara Inner Metropolitan Area Test of Incubation Hypothesis for Different Industrial Sectors*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, ODTÜ, Ankara.
- HALL, T., HUBBARD, P. (1998) *The Entrepreneurial City and The New Urban Politics*, *The Entrepreneurial City*, John Wiley and Sons, West Sussex, England; 1-26.
- LIPIETZ, A. (1986) *New Tendencies in International Division of Labor: Regimes of Accumulation and Nodes of Regulation*, A.J. Scott, M. Storper, eds., *Production, Work and Territory*, Allen Unwin, London; 16-35.
- MARIOTTI, I. (2005) *Firm Relocation and Regional Policy a Focus on Italy, The Netherlands And The United Kingdom*, *Netherlands Geographical Studies*, Groningen ()14-58.
- PECK, J. (1996) *Work-Place: The Social Regulation of Labor Markets*, The Guildford Press, New York.
- PELLENBARG, P. H. (2005) *Firm Migration in the Netherlands*, Paper for 45th ERSA Congress, Amsterdam.
- PELLENBARG, P.H., KEMPER, N.J. (1997) *Industrial Mobility in The Netherlands*, SOM Research Report, Groningen.
- PELLENBARG, P.H.; VAN WISSEN, L.J.G., DIJK, J. V. (2002a) *Firm Relocation: State of the Art and Research Prospects*, University of Groningen, Groningen.
- PELLENBARG, P.H., VAN WISSEN, L.J.G.; DIJK, J.V. (2002b) *Firm Migration, Industrial Location Economics*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham.
- SCOTT, A.J. (1988) *Metropolis From The Division of Labor to Urban Form*, University of California Press, Berkeley.
- SMITH, A.P. (2000) *Ethnicity*, University Press, Oxford.
- STORPER, M., SCOTT, A.J. (1989) *Production, Work and Territory: Contemporary Realities and Theoretical Tasks*, A.J. Scott, M. Storper (eds.) *Production, Work and Territory*, Allen Unwin, London; 3-15.
- TEKELİ, İ., ALTABAN, O., GÜVENÇ, M., TÜREL, A., GÜNAY, B., BADEMLİ, R. (1987) *Ankara 1985'ten 2015'e*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayını, Ankara.
- TEKELİ, İ., ŞENYAPILI, T., GÜVENÇ, M. (1991) *Ankara'da Sanayi Üretiminin Tarihsel Gelişim Süreci*, Milli Prodükdüvite Merkezi Yayını, Ankara.
- TICKELL, A., PECK, J.A. (1992) *Accumulation, Regulation and the Geographies of Post-Fordism: Missing Link in Regulationist Research*, *Progress in Human Geography*, 16 (2) 190-218.
- TUİK (2004) *İl Göstergeleri 1980-2003*, Ankara.
- TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ (2007) *Ankara İmalat Sanayi Firma Kapasite Raporu Kütükleri*, Ankara.
- ÜNVERDİ, L. (2006) *Endüstriyel Yer Değiştirme Üzerine Ampirik Bir Araştırma: İzmir Örneği 1950-2000*, *Planlama*, (3) 67-77.

ÜNVERDİ, L. (2004) Küçük ve Orta Ölçekli Üretim Mekansal Yer Değiştirme Stratejileri: İzmir Örneği Üzerine Ampirik bir Alıştırma, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

WISSEN, V.L. (2005) Geographical Scale and the Role of Firm Migration in Spatial Economic Dynamics, Paper for 45th European Congress of the Regional Science Association, Amsterdam.

İtici faktörler	Çok önemli	Biraz önemli	Önemli değil
Arazi-binanın küçük olması	12,4	0,0	0,6
Arazi-binanın pahalı olması	2,1	4,4	4,1
Kontratın bitmesi	2,1	0,0	4,5
Binanın eski olması	2,1	4,4	3,7
Plan değişikliğinin zorlaması	2,1	2,2	4,1
Alternatif arazi-binanın olmayışı	2,1	4,4	3,7
Alanın yetersizliği	10,8	0,0	1,3
Mekan (Ara toplam)	33,7	15,4	22,0
Yeni pazarlara girme isteği	6,2	0,0	3,2
Yeni üretim alanlarına girme isteği	5,2	4,4	2,8
Müşterilere uzaklık	3,6	6,6	3,0
Tedarikçilere uzaklık	3,1	4,4	3,7
Aynı faaliyet kolundaki diğer firmalara uzaklık	1,0	6,6	4,1
Fason iş ilişkili firmalara uzaklık	1,5	2,2	4,8
Pazar (Ara toplam)	20,6	24,2	21,6
İşgücünün azlığı	3,6	1,1	4,1
Nitelikli işgücünün azlığı	3,6	1,1	4,1
İşgücü maliyetinin fazlalığı	3,6	0,0	4,3
Düşük işgücü verimliliği	3,6	0,0	4,3
İşgücü (Ara toplam)	14,4	2,2	16,8
Ulaşım-trafik sıkışıklığı problemleri	5,7	5,5	2,4
Park alanı eksikliği	1,5	11,0	3,0
Altyapı hizmetlerinin maliyeti (elektrik, su, gaz)	3,1	5,5	3,5
Teknik altyapı (Ara toplam)	10,3	22,0	8,9
Kredi maliyeti	3,6	3,3	3,7
Teşvik olanaklarının yetersizliği (vergi muafiyeti vb.)	3,6	3,3	3,7
Parasal zorluklar	3,1	3,3	3,9
Finansal olanaklar (Ara toplam)	8,8	11,0	11,7
Yerel ve merkezi otoritenin zorlayıcı kararları	2,6	3,3	4,1
Firma için uygun olmayan vergiler	2,6	3,3	4,1
Çevresel değerlere duyarlılık	3,6	4,4	3,5
Yerel ve merkezi otorite (Ara toplam)	10,3	9,9	11,3
Güven duyduğunuz firmalara uzak olması	1,0	6,6	4,1
Teknoloji, buluş, ar-ge geliştirilmesinde bölgedeki firmalar arasındaki ağın olmaması	1,0	8,8	3,7
Ağlar (Ara toplam)	2,0	15,4	7,8
Toplam	100,0	100,0	100,0

Tablo 3. Üretim Yerinden Taşınma Nedenleri (İtici Faktörler)(Bostan, 2008).

Çekici Faktörler	Çok önemli	Biraz önemli	Önemli değil
Arazi-binaya erişilebilirlik olanakları	6,1	3,8	1,8
Arazi-bina uzuz	2,3	5,3	4,2
Arazi-bina kullanımı(mülkiyet,kira)	4,9	3,8	2,7
Arazi-binanın genişleme olanakları	8,0	1,5	1,2
Mekan (Ara toplam)	21,3	14,4	9,9
Yeni ve geniş pazarlara girme	4,6	3,0	3,3
Müşterilere yakınlık	3,0	3,0	4,5
Tedarikçilere (hammadde sağlayıcıları gibi) yakınlık	3,0	4,5	3,9
Ürün teslim süresindeki kısalma	2,7	6,8	3,3
Aynı faaliyet kolundaki diğer firmalara yakınlık	1,9	5,3	4,5
Fason iş ilişkisi olunan firmalara yakınlık	1,5	4,5	5,1
Pazar-üretim (Ara toplam)	16,7	27,1	24,6
İşgücü olanağı	3,8	3,0	3,9
Nitelikli işgücü olanağı	4,2	3,8	3,3
İşgücü maliyeti	4,2	3,0	3,6
Eğitim olanağı	3,8	3,0	3,9
İşgücü (Ara toplam)	16,0	12,8	14,7
Güçlü demiryolu bağlantısı	1,9	1,5	6,0
Güçlü karayolu bağlantısı	5,3	3,8	2,4
Güçlü havayolu bağlantısı	0,8	2,3	6,6
Trafik yoğunluğunun azlığı	4,2	5,3	2,7
Park alanı olanağı	3,0	4,5	3,9
Altyapı hizmeti uygunluğu (elektrik, gaz vb,)	5,7	1,5	3,0
Telekomünikasyon hizmeti (internet vb,)	5,7	1,5	3,0
Teknik altyapı (Ara toplam)	26,6	20,4	27,6
Teşvik olanakları (kredi, vergi muafiyeti gibi)	3,8	2,3	4,2
Finansal olanaklar (Ara toplam)	3,8	2,3	4,2
Yeni yerdeki firmaların desteği ve tavsiyesi	2,7	6,0	3,6
Yerel yönetimin işbirlikçi tutumu	3,8	3,8	3,6
Yerel ve merkezi otoritenin etkisi	3,8	4,5	3,3
Yerel ve merkezi otorite (Ara toplam)	10,3	14,3	10,5
Güven duyduğunuz firmalara yakın olması	3,0	3,8	4,2
Teknoloji, buluş, ar-ge geliştirilmesinde bölgedeki firmalar arasında oluşan ağ	2,3	5,3	4,2
Ağlar(Ara toplam)	5,3	9,1	8,4
Toplam	100,0	100,0	100,0

Tablo 4. Yeni üretim yerini tercih nedenleri (çekici faktörler)(Bostan, 2008).

Received: 14.04.2009, Final Text: 21.03.2010

Keywords: industrial geography;
manufacturing industry; industrial mobility;
urban planning; Ankara Metropolitan Area.

RELOCATION PROCESS AND ITS CHARACTERISTICS IN MANUFACTURING INDUSTRY FIRMS IN ANKARA METROPOLITAN AREA

Parallel to the implementation of neo-liberal policies in the 1980s, increasing competition among firms and industrial restructuring on the one hand, urban regeneration and renewal projects of the central and local authorities affecting relocation processes of the firms as external factors on the other hand lead to the reshaping of today's industrial geography.

This research, with the increasing interest in last decade, focuses on relocating behaviours of manufacturing industry. Working on such a frame aims at showing what types of factors interconnected with behaviours of industrial location mobility and what is the role of planning in this locational behaviour. With this purpose, information on the relocated firms in the Metropolitan Area of Ankara which are the members of Ankara Chamber of Industry through 1988 and 2007 and Capacity Report Results retrieved from the Union of Chambers and Commodity Exchanges of Turkey (TOBB) are used and firm representatives are interviewed to explain the characteristics of the firms and their relocation processes along with the reasons for relocation.

The research findings show that relocated firms did not experience an extensive decentralization and that they moved to proximal locations within the metropolitan area but not moved to farther locations. It is observed that the firms mostly moved from the city center to the periphery of the city center and the city fringe only with the industry development plans prepared by government institutions and that the number of relocated firms have acceleratingly increased.

In summary, the results show that firms have largely relocated not with their own inner dynamics but with plan enforcements. In this process, the individual firm relocations are different from organized relocations in terms of spatial and sectoral distribution, and scale of the firms.

MERYEM BOSTAN; B.CP, M.Sc.

Graduated from Gazi University Department of City and Regional Planning. Her dissertation title for Master's degree is "Relocation Process and its characteristic in manufacturing Industrial Firms in Ankara Metropolitan Area: An Empirical Study".

FATMA ERDOĞANARAS; B.CP, M.Sc., PhD.

Assistant Prof. at Gazi University Faculty of Architecture, Department of City and Regional Planning Department. Her interest includes the labour market and urban planning issues.

NİLGÜN TAMER GÖRER; B.CP, M.Sc., PhD.

Teaches at the City and Regional Planning Department, Gazi University. She has a Ph.D. in Urban and Environmental Science. Her writings include the urban planning issues.